

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
ÖN SÖZ.....	9

GİRİŞ

ALAN ANLATICISININ GÖZÜNDEN GECEKONDU YAŞAMI

Halk Biliminde Değişen Tanımlar Dönüşen Bağlımlar.....	27
Gecekondu Çalışmalarında Geleneksel Kültür.....	32

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKÂN: YAŞAYAN EVLERDEN APARTMAN KAFESLERİNE

Bir Ev Kondurmak, Evlerden Bir Mahalle Yaratmak.....	49
İmece İnşaatlar ve Ödünçleme.....	57
<i>“Bilmem ki Kaç Ev Kondurdum, Kaçını Uçurdum”:</i>	
Bir Gecede Kondu Bir Günde Uçtu.....	60
<i>“Hele Bir Yaz Gelsin Bahçenin Tadına Doyulmaz”:</i> Gecekondu Bahçeleri..	63
<i>“İnşaatların Ortasında Bir Tek Bizim Tandır Kaldı O da Direniyo İşte...”:</i>	
Gececonduda Tandır Kültürü.....	71
<i>“Bizimkisi Anlaşmalı Boşanma”:</i>	
Gececondudan Apartmana Geçişte Kültürel Melezleşme Hâlleri.....	80
<i>“Komşu Komşunun Külüne Muhtaç”:</i>	
Yıkılan Mekânlar Kaybolan Komşuluklar.....	82
Salondan Camlı Balkonlara Yeni Mekân Biçiminin Kullanımı.....	93
<i>“Şırp Şırp Sofra Bezi Çırpmayı Çamaşır Asmayı Özledim”:</i>	
Apartman Kuralları ve Yeni Davranış Kalıpları.....	101
<i>“Ben Böyle Masada Doyduğumu Bile Bilmiyom”:</i>	
Yer Sofrasından Yemek Masasına Yeme İçmenin Dönüşümü.....	105
Kilerden Balkona Saklama Kültürü.....	108
Geri Dönüşüm ve Tüketim Kültürü.....	112
Kara Kuzu, Kuyruğu Uzun, Gider Yazın Gelir Kışın: Soba.....	116

İKİNCİ BÖLÜM
ZAMAN: MELEZ ZAMANLAR:
GECEKONDUDA GELENEK VE AKTARIM

Eşiği Geçmek: Gececonduda Zaman ve Ritüel	122
<i>"İşiniz Bitmesin, Suyunuz Yetmesin":</i> Gececondunun AI Kızları ve AI Ocakları	128
Bebeğimiz Doğdu Görelim, Beşiğini Düzelim, Kırkını Uçuralım	139
<i>"Arı Yorgan Yüzlerim, Üzerini Düzelerim, Kınamayın Komşular,</i> <i>Asker Yolu Gözlerim"</i>	146
Şerbetimiz İçildi, Çeyizimiz Serildi, Haydin Kınamızı Yakalım	148
Düğünümüz Var Bekleriz: Gececonduda Düğün ve Duvak Açma	153
<i>"Gün Gel Gün Gel, Kır Atına Bin Gel, Bir Kaşık Yağmuru,</i> <i>Atının Kuyruğuna Çala Çala Gel":</i> Kent Eşiğinde Bahar Zamanı	157
<i>"Yağ Yağ Yağmur, Teknede Hamur, Cıcıklı Kirman Göbekli Harman"</i>	161
Evveli Biz Köydeyken: Gececondudan Apartmana Nostaljik Hayaller	162
6 <i>"Beyaz Gelinler",</i> Yeni Komşular: Gececonduda Zaman ve Teknoloji	173
Kent Eşiğinde Zamana Direnen Kuşaktan Kuşağa Aktarım	188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İNSAN: GELENEKSEL BİLGİ, SÖZÜN GÜCÜ VE ŞİFA

Herkes İçinde Bir Hikâye Saklar: Gececonduda Özyaşam Deneyimleri ve Geleneksel Bilgi	201
Gececondu Sokağında Çocuk Olmak, Apartmanda Büyümek	206
Evvel Zaman Anlatıları: Gececonduda Yaşayan Anlatı Kültürü	218
<i>"Her Şey Doktor Değil, Bazen de Yer Gök Dua İle...":</i> Gececonduda Halk Hekimliği Uygulamaları	223
<i>"Üzerliksin Efasın Her Dertlere Devası":</i> Beşikten Eşiğe Nazar İnanıcı	236
Her Geceyi Kadir Her Geleni Hızır Bil	243
SONUÇ	249
KAYNAKLAR	257
FOTOĞRAFLAR	271

TEŞEKKÜR

Bu kitap her kitap gibi aslında pek çok kişiye teşekkür borçlu. Akademik bir alan araştırmasının zorlu ve yoğun günlerinde eşikte asılı kaldığım zamanlarda pek çok insanın akademik ve manevi varlığını yanımda hissettim. Aklımdaki sorular cevapsız kaldığında ve yorulduğumda, onların varlığı bana güç verdi. Bu nedenle öncelikle akademik hayatım boyunca desteğini her zaman hissettiğim ve fikirlerinden ilham aldığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. M. Öcal Oğuz'a beni bir halk bilimci olarak böyle bir konuda kitap yazmam konusunda cesaretlendirdiği ve halk biliminin yeni ufuklarını görmeme her zaman yardım ettiği için müteşekkirim. Alan araştırması sırasında kaynak kişilerin dünyalarını ve yaşama bakışlarını benimle paylaşmaları için âdeta bir organizatör gibi çaba harcayan ve hemen hemen her görüşmede bana eşlik eden, alan kolaylaştırıcıları olmasaydı bu kitap yazılamazdı. Bu nedenle öncelikle Yükseltepe Mahallesi'nde kendimi evimde hissetmemi sağlayan, yaşamını ve belleğinde taşıdığı tüm geleneksel bilgiyi benimle paylaşan halk bilgesi Gonca Dinçer'e bana hiç bilmediğim bir hayatın kapılarını araladığı ve beni orada ağırladığı için minnettarım. O olmasaydı bu kitap bu hâliyle yazılamazdı. Tüm sıkıntılara karşın Pınarbaşı Mahallesi'ndeki kaynak kişilerle temasını sağlayan Zerrin Öncü'ye de teşekkür etmek isterim. Alan araştırmasını kitaplaştırma sürecinde hem ses kayıtlarımın metne dönüştürülmesinde yardım eden hem de kitapla ilgili akademik katkılarını güler yüzlü ve içten dostluğuyla birlikte her daim hissettiren, zorlu yazım sürecindeki yönlendirme ve önerileriyle destek olan Dr. Ezgi Metin Basat'a teşekkür etmek isterim. Alan araştırması kimi zaman tek başına yürütülemeyecek kadar zorlu bir sürece dönüşebiliyor, bu zorlu süreçte alan kolaylaştırıcılarıyla beni buluşturan ve hem alan notlarımı düzenleme hem de ses kayıtlarını deşifre etme konusunda titizlikle destek veren doktora öğrencisi değerli Tuna Yıldız'a teşekkür ediyorum. Kitap yazım sürecinin en zorlu zamanlarında analitik ve yapıcı eleştirileriyle beni cesaretlendiren, ayrı şehirlerde de olsak arkadaşlığımı hep hissettiren Yrd. Doç. Dr. Pınar Fedakar'a akademik desteği için müteşekkirim. Alan araştırması konusundaki deneyimlerini benimle paylaşan Dr. Selcan Gürçayır Teke'ye teşekkür ederim. Akademik hayatın idari işlerini, kitap yazma sürecim boyunca

kolaylaştıran ve güzel arkadaşlığıyla desteğini hiç esirgemeyen mesai arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Dilek Türkyılmaz'a teşekkür etmek isterim. Kitabın araştırma ve yazım süreci kadar önemli bir süreç de basım aşamasıdır; bu süreçte kendisinin her anlamda desteğini gördüğüm yayıncım Necla Yavuz'a da titizliği ve yardımseverliği için ayrıca teşekkür etmek isterim. Son olarak bu yoğun çalışma sürecinde hep yanımda olan anem Emel Ölçer'e ve önümdeki engelleri aşmamda en büyük destekçilerimden biri olan sevgili eşim Satılmış Özünel'e varlığı için sonsuz teşekkür etmek istiyorum. Elbette, kitabın gerçek anlatıcıları olan tüm kaynak kişilere bana dünyalarını samimiyetle açtıkları için minnettar olduğumu da belirtmek isterim.

Evrım Ölçer Özünel
Şubat 2015
Ankara

ÖN SÖZ

Geleneksel bilgi mekân, zaman ve insan arasındaki ilişkiye göre kurgulanır, yaşatılır ve aktarılır. Dolayısıyla bunlardan herhangi birindeki dönüşüm diğerlerini de etkiler. Halk bilgisi, halk bilimi, halk edebîyatı, halk yaşamı gibi adlandırmalardan hangisi seçilirse seçilsin mekân, zaman ve insan arasındaki ilişki, geleneğin kuşaktan kuşağa aktarımı üzerinde belirleyicidir. Günümüzde mekân, zaman ve insanın dönüşümünü ise halk bilimcilerin pek ilgilenmedikleri kent ortamında aramak ilk bakışta alışık olunmayan bir durumdur. Ancak 1950'li yıllardan itibaren köyden kente göçle birlikte değişen kent kültürüne yakından baktığında içinde barındırdığı ya da barındıramadığı geleneksel kültür öğeleri fark edilir. Hele de söz konusu olan kent eşliğinde konumlanan gecekondu olduğunda geleneksel yaşam biçimleri daha da belirginleşir. Bu nedenle kitapta kent eşliğinde konumlanan gecekondu bölgele-
rindeki geleneksel yaşam formları mekân, zaman ve insan üçlüsü dikkate alınarak gelenekteki melezleşme üzerinden incelenmiştir.

Son yıllarda halk bilimi çalışmalarında metin odaklı çalışmaların yanı sıra bağlam odaklı çalışmalara da ağırlık verildiği görülür. Uzun yıllar halk edebîyatının bir alt dalı olarak değerlendirilen halk bilimi çalışmalarında alan araştırmasındaki kaynak kişilerin sözlerini birer halk metni olarak değerlendirmek gerekir. Özellikle gecekondu yapıları alan araştırmasında görüşülen kaynak kişilerin geleneksel bilgi, deneyim ve değerlerini sözlü kültürle harmanlayarak gündelik yaşamlarını ifade ederken kullanmaları bu savı destekler görünmektedir. Bu nedenle kitapta kaynak kişilerin ağızından çıkanlar deşifre edilmiş ve bir metin olarak görülmüştür.

Girişte, alan araştırmasına dayanan bu çalışmanın yöntemi, araştırma evreni ve önemi hakkında bilgiler verilmiştir. Gecekondu bugüne kadar daha çok sosyolojinin araştırma alanı olarak görülmüştür. Ancak sosyolojik bakış açısı kimi zaman halk bilimi ve geleneksel kültür bağlamında önemli unsurları gözden kaçırmaktadır. Bu nedenle milletin çok eski dönemlerinden günümüze gelen geleneksel bilgi ve bilgelik kodları, değerleri ve yaşam tarzlarının gecekondu yaşamındaki görünümünün halk biliminin inceleme alanları olduğu düşünülmektedir.

Dolayısıyla alan araştırmasına bütünsel bir yaklaşım getirebilmek amacıyla kitapta bugüne kadar gecekondularla ilgili yapılan çalışmaların geleneksel kültüre bakışı eleştirel bir dille okunmuştur. Bunun yanı sıra daha çok metin merkezli ve köy merkezli görmeye alışık olduğumuz halk bilimi kadrolarının kent merkezli ve insan merkezli bir yapıya dönüşme evreleri de tartışılmıştır.

“Mekân: Yaşayan Evlerden Apartman Kafeslerine” adlı birinci bölümde mekânın geleneksel kültür ve folklor üretimleri üzerindeki etkileri tartışılmış, kültürel mekân ve yeni mekânların ürettiği kültür formları incelenmiştir. Günümüzde hızlı bir kentsel dönüşüm geçiren gecekondulu mahallelerinin apartmanlaşma sürecinde folklor unsurlarının nasıl değiştiği ele alınmıştır. Bu bölümde köyden kente göçerek kendi evlerini inşa eden köy kökenli bireylerin nasıl bir araya geldiği, geleneksel kültürün bu bir araya gelişteki rolü, alan araştırmasına dayanılarak çözümlenmiştir. Ayrıca gecekondulu folkloru deneneğin geleneksel tandır, imcece, yer sofrası, komşuluk, doğa ile ilişkisi gibi noktalar sorgulanarak tek tek yıkılıp yerlerine apartmanların yapıldığı mahallelerdeki geleneksel kültür melezleşmeleri mekânsal dönüşüm etrafında irdelenmiştir.

10

“Zaman: Melez Zamanlar; Gecekonduda Gelenek ve Aktarım” başlıklı ikinci bölümde insan ömrünün başat unsuru olan zaman olgusunun gecekondudaki yaşam çevrimini nasıl dönüştürdüğü incelenmiştir. Halk biliminin önemli inceleme alanlarından biri olan doğum, düğün ve ölüm gibi geçiş ritüellerinin gecekondulu folklorunda zamanla birlikte geçirdiği değişimler önemlidir. Gecekondudaki geçiş ritüellerinin dönüşümü de halk bilimi alanı için önemli malzemeler sunmaktadır. Bu nedenle kitapta modernizmin hızlı akan zamanı ve geleneksel zamanın döngüsellüğünün gecekondulu kültüründeki karşılaşma biçimleri, doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş ritüelleri, geçmiş zamana duyulan özlem olarak nostalji ve zamanın getirdiği teknolojik gelişmeler karşısında gecekondudaki geleneksel aktarım biçimlerindeki değişimler ele alınmıştır. Halk kültürü unsurlarının gecekondulu yaşamında kuşaktan kuşağa aktarılma biçimleri de tartışılmıştır.

“İnsan: Geleneksel Bilgi, Sözün Gücü ve Şifa” başlıklı üçüncü bölümde alan araştırması sırasında görüşülen kaynak kişilerin geleneksel yaşam deneyimleri sözlü kültür ve toplumsal uygulamalar bağlamında sorgulanmıştır. Masal, mâni, bilmece, tekerleme ve türkü gibi anlatma ve icra esasına dayanan sözlü kültür ürünlerinin gecekondulu bölgelerindeki yaşa(ma)yan biçimleri ele alınmıştır. Ayrıca geleneksel halk hekimliği

ve Őifacılık gibi uygulamaların gecekondur insanı tarafından nasıl kullanıldığı anlatılmıŐtır. Ayrıca Hıdırellez ve ığdem günü gibi toplumsal uygulamaların kent eşiğinde yaŐatılıp yaŐatılmadıkları sorgulanmıştır. Halk kültürünün önemli bir unsuru olan nazar ve nazardan korunma biçimleri de irdelenmiŐtır. Ayrıca bu bölümde insan yaŐamının önemli bir evresi olan çocukluk ele alınmıştır. Gecekonduda büyüyen ve apartmana taŐınan bireylerin geleneksel ocuk kültürüyle olan iliŐkileri sorgulanmıştır. ocuk folkloruna ait unsurların gecekondudan apartmana kadar olan süreçleri tartışılmıştır.

Sonuç olarak alan araştırmasını temel alan bu kitap halk kültürünün gecekondur bölgelerindeki yaşama, yaŐatma, aktarma ve tüketme biçimlerini gelenek- modernizm, köy-kent bağlamında incelemiŐtir. KüreselleŐmenin tektipleŐtirdiđi hızla geleneksel yaşam formlarından kopartılan bireylerin kültürü nasıl melezeŐtirdikleri ortaya konulmuŐtur. Bu bağlamda kitap halk bilimi alanında bu bakış açısıyla gecekondur kültürüne bakan ilk kitap olma özelliğini de korumaktadır.